

Peter Storm: Causeri om Fjelsted og omegns historie. Fjelsted Forsamlingshus 5. april 2018.

Jeg sagde, jeg lige ville tænke over det, da Poul Erik spurgte mig, om jeg ville komme og fortælle om Fjelsteds historie. Jeg lagde så røret på og tænkte. Jeg har faktisk aldrig nogensinde fundet ud af, hvordan man i grunden tænker over noget. Der var nu heller ikke så meget at tænke over. Jeg havde jo før været i Fjelsted. Var oven i købet kommet på cykel fra Middelfart. Det er i alt fald en historisk transportform. Det passer nu ikke, at jeg lagde røret på. Det er noget man siger, når man er fra gamle dage. Forbindelsen var imidlertid afbrudt til Fjelsted. Og der var nu tid til at tænke. Kunne jeg mon fortælle historien eller i alt fald en god del af den? Det gik jo ikke ud på bare at fortælle historier om Fjelsted. Da havde tænkepausen gået mig på i flere minutter. Måske fordi jeg slet ikke kunne tænke. Jeg gik uroligt frem og tilbage på køkkengulvet i Middelfart. Så tog jeg en beslutning og ringede tilbage til dem i Fjelsted uden at have tænkt. Lige så snart, jeg hørte en i den anden ende, så sagde jeg uden videre ja tak. Og de sagde heldigvis også tak. Nu havde de - troede og håbede de vel sagtens - sikret sig seriøs underholdning til aftenen.

I samtalen fik jeg gjort klart, at jeg jo ikke var historiker og at jeg ikke havde en detaljeret viden om Fjelsted. Og da de gjorde mig det begribeligt, at de fejrede 600 året for Fjelsteds fødsel, så prøvede jeg efter lidt hovedregning at finde frem til fødselsåret. Altså 1418. Jeg prøvede igen og min hovedregning virker meget godt. 1418. Det måtte så være rigtigt. Da jeg ville være nervøs for at dukke op i Fjelsted som en historiker med check på årstal og fakta, hvilket ville kræve et længere studium, som jeg slet ikke kunne få tid til, så tænkte jeg, at jeg på en let og måske sjov måde kunne skøjte lidt henover det hele – altså 600 år på en times tid.

Jeg foreslog så, at vi stedet for at kalde det et historisk foredrag, kunne kalde det et historisk causeri. Det accepterede arrangørerne. Min morfar underholdt i radioen med causerier. Jeg har ikke hørt dem, da de blev sendt, da jeg kun var nået til børnetime. Som udvokset har jeg læst dem, da de blev udgivet hvert år i bogform med titlen "Frikvarter med den Gyldenblonde. De bøger er blevet så gamle, at de nu er ren historie. Han skrev også en bog, som trods sin skræmmende titel ofte beroliger mig. Den hedder "Jeg er ikke taler". Jeg husker især dette gode råd. En tale skal være som en kjole. Den skal være så kort, at den afslører en del, og alligevel så lang, at den ikke afslører for meget. Det er godt sagt. Så er det om min tale eller mit causeri kan leve op til det.

På skrift i 1418

Det er rigtigt nok, at nogen har skrevet Fjelsted i 1418. Det er også sandt nok, at det i årene deromkring er skrevet på alle mulige og umulige måder. Man skulle ikke tro, at de havde lært at læse og skrive dengang. Der var heller ikke nogen skole eller noget børneunivers dengang. Vi er lige i slutningen af middelalderen, hvor man ikke længere ristede runer, men hvor man nu havde fået et alfabet og hvor man kunne bruge pennestift og blæk. Før den tid var det kun de mest lærde, der kunne læse og skrive. Og det foregik på latin og under den katolske kirkes vinger. Almindelige mennesker, som bønder og håndværkere her i Fjelsted talte dansk sammen. De få højrøvede talte

latin. Men efterhånden begyndte man også så at skrive på dansk. Så var der en chance for, at folket kunne være med. Talesproget kom på skrift og det kunne godt tage sig ret så forskelligt ud afhængigt af, hvem der førte pennen.

Lidt om stednavne

Nå – nu er navnet Fjelsted ikke latin. Det er jo lige før, at vi kan forstå meningen med det. Inden jeg forklarer det nærmere, vil jeg sige noget om stednavne. De er ofte lige til. Ja ganske nøgterne. Man kan sige lige ud af landevejen.

Et par eksempler.

Middelfart. Også det navn går langt tilbage. Ja endnu længere en Fjelsted. Vi er omkring 1200 hvor vi har det på skrift. Det kan oversættes til Mellemfart. Det er nemlig det farvand, hvor man sejler ind mellem landene, det vil sige mellem Jylland og Fyn. Det sted hvor Lillebælt er smal som en flod. Når en norsk viking skulle fortælle en ven, hvordan han kom til Middelfart, så sagde han noget i den her stil. Det er der, hvor du sejler ind mellem landene. Er der så noget at tage fejl af. Det er en karakteristik, der holder generation efter generation.

Hindsgavl. Ja også et navn fra 1200-tallet. Ordet gavl kender vi godt. Men hvad med Hinds? Det må der forskere til at afkode. Det er et gammelt udtryk for et hegn. Sådan frit fortalt betyder Hindsgavl den hegnede halvø med gavlen. Og gavlen kender vi som Gals Klint. Man kan forholdsvis nemt have hegnet halvøen af fra Teglgård til Grimmerhus. Så havde Kongen (det var jo hans jord) en dyrehave at jage i eller et område, hvor han kunne have heste gående frit, så der kunne blive lavet nye heste. De var jo populære før cyklen og bilen.

Nu skal jeg jo ikke komme for godt i gang med at fortælle om Middelfart og Hindsgavl, når nu vi er her og fejrer Fjelsted. Men det hænger nu alligevel lidt sammen. Det kommer vi ind på.

Stednavnene Fjelsted, Fjellerup og Sletterød

Men nu til navnet Fjelsted. Bemærk, at der ikke er d i fjel. Så det har ikke noget med fjeld eller bjerg at gøre. Den sidste del –sted er vel ligetil. Vi kender ordet og kan forstå, at det er et gammelt dansk ord. Det er i familie med stad. Altså en bitte by eller et sted med huse. Fjel er et ord vi ikke bruger så meget mere. Men mange vil alligevel kende til det. En fjæl er et bræt eller en planke. Men skal vi helt ud til Fjelsted for at hente brædder?

Vi har lige i nærheden et par andre bydannelser, som peger i samme retning. Fjellerup. En landsby, der ender på -rup er i slægt med ordet torp. Og det kendes da vist meget i Sverige og betyder jo der blot en landsby. Men med den endelse signalere vi en nyere bebyggelse. Nok det man vil betegne som en udflytterlandsby. I så fald udgået fra Fjelsted. Der kan være kommet flere folk i Fjelsted. Der kan være behov for at dyrke mere jord. Så må man lave en satellit. Men første del fjel går igen. Så at sige samme rod.

Lad os tage lige tage stedsnavnet Sletterød med i købet. Velsagtens også en udflytterlandsby. Slette som et åbent og udstrakt areal kender vi. Og landsbyer, der ender på -rud eller -rød viser hen til det at rydde. Der er sandsynligvis ryddet skov for at give plads til en ny bebyggelse, hvor man kunne dyrke jorden.

Hvad er det der samler disse tre bydannelser? Udover nærheden? Det er noget med træ og noget med skov.

Det skovklædte land

Engang var det ganske land skovklædt. Men skovene dengang var ikke som vi kender vore dyrkede skove i dag. Der har været store fritstående træer. Mange store ege. Der har været lysninger mellem træerne. Her har græs, planter og buske kunnet gro. De første bønder kendte jo til at lade dyrene græsse i skoven. Så sendte man en hyrde eller to med. Kendt er jo også, at bøndernes svin åd olden i skoven.

Men skovene var nyttige på flere måder. Skulle man bygge huse, brugte man tømmer. Den tidlige middelalders huse var bulhuse det vil nærmest sige bjælkehytter. Mange af vore første kirke var også opført af tømmer. Siden bygger man kirkerne af kampesten eller af teglsten.

I skoven hentede man også brænde.

Efterhånden som man fik gjort indhug på skoven, blev der ledige arealer til agerdyrkning. Jo dygtigere agerdyrkere og kvægholdere man blev, jo mere trængtes skoven tilbage.

Det må være denne udvikling, der gemmer sig i jeres stedsnavne: Fjelsted, Fjellerup og Sletterød.

Jeg synes det er spændende at finde kulturhistorien i vore mange stedsnavne. Sådan et enkelt stedsnavn er slet ikke tilfældigt. Det er på en simpel og ligetil måde skabt første gang af en person eller en gruppe af personer. Så har det på naturlig vis vundet genklang hos andre. Og efterhånden er det blevet så udbredt og kendt, at det har overlevet generation efter generation. Stedsnavne kan nu være så gamle og fjernt fra nutidens sprog, at meningen har fortabt sig, men den er der. Den er vokset ud af en historisk sammenhæng.

Jeg var inde på, at navnene Middelfart og Hindsgavl var en tand ældre end Fjelsted. Det hænger nok sammen med et andet overordnet historisk træk. Vandet og kysternes betydning.

Vikingetid

I 1418 er vi i middelalderens slutning. Rykker vi længere tilbage – til før middelalderen, når vi til Vikingetiden. Nu var vikinger ikke blot nogle friske og skæggede fyre med horn på hjelme. De var gode til at bygge elegante skibe og de var dygtige til at sejle dem. Men de var faktisk ved siden af landbrugere. Det skal man ikke glemme. De holdt til i kystlandet, hvor de kunne sejle i ly i fjorde og bugter. Det er nok derfor vi ikke hører meget om dem på vore kanter. Kysterne her er for åbne. Måske bortset fra Gamborg Fjord. Munkebo

og Odense Fjord er langt mere ideelt for vikingerne. Men under alle omstændigheder har kysterne og deres bagvedliggende land været at foretrække – ikke mindst for dem med magt. Udviklingen har så efterhånden rykket sig ind i landet.

Fjelsted ligger et stykke inde i landet. Det er muligt at nå ud til kysterne. Og dog ligger Fjelsted inde i den centrale og dengang mere øde og skovdominerede del af Fyn: Vissenbjerglandet. Hvem sagde Vissenbjergroverne? Og naboherredet til vores Vends Herred (der betyder det herred man vender eller rund med skib), hedder faktisk Skovby Herred.

Kirken er et gammelt hus

Nu skal vi ikke skabe uoverstigelige forskelle mellem kystland og skovland. Glemme skal vi heller ikke, at det mest iøjnefaldende kulturhistoriske dokument, som vi har på hånden er Fjelsted kirke. Der er ikke bevaret en sikker dåbsattest. Her må vi holde os til den almindelige udvikling, som vi kender fra det ganske land med små tidsforskelle fra egn til egn, fra kirke til kirke. Vi siger, at landsbykirkerne skød op overalt i 1200-tallet. Fjelsted kirke er viet til den katolske helgen Sankt Laurentius, som jeg gerne vil ofre et par ord.

Den første kirke her i Fjelsted har ikke været stor. Den har formentligt bestået af et skib med indgang for mænd i den ene side og indgang for kvinder i den modsatte side. og et kor mod øst. Kirken havde endnu ikke tårn og nok heller ikke en klokke. En lille klokke ophængt i et lille fritliggende stabeltårn på kirkegården kunne der måske være kommet til tidligt. Vi ved ikke med sikkerhed, hvem der stod bag opførelsen. Måske er det landsbybeboernes fællesskab, der har stået for det. Man har ikke haft nogen herremand i nærheden. De første kirker var simpelt indrettede uden stolestader. Man har stået op. Der har været altre for forskellige katolske helgener. Man har haft en præst, som nok i den første tid har boet på en af gårdene. Han har enten selv eller gennem en forpagter dyrket sin jord og har haft en del af sit udkomme af den. Men landsbyens beboere har også skullet betale tiende til ham. I form af naturalier som korn, høns og andet.

Harndrup får også en kirke. Men den og Fjelsteds kirke har ikke været velhavende nok til at lønne hver sin præst. Fjelsted var hovedkirken mens Harndrup var anneks. På et tidspunkt flytter præsten til en gård i Fjellerup. Det kan have at gøre med, at denne nye udflytterlandsby har haft rigere jord. Men denne placering har måske også stillet præsten mere lige i forhold til de to kirker.

Da kristendommen blev indført ændrede den ikke med et slag folks religiøse bevidsthed. Man har bygget videre på det gamle og optaget det nye.

De første fællesskaber

Jeg er ikke nået så langt tilbage i mine historiske studier, at jeg kan redegøre for fund heromkring fra stenalder, bronzealder og jernalder. Måske kan i hente mere kyndige folk ind til det en anden god gang. Men det kan ud fra den almindelige udvikling slås fast, at man før middelalderen har dyrket landbrug.

Man har holdt sammen i små fællesskaber. Disse tidlige landsbyer flyttede sig. Fordi man udpinte jorden og derfor måtte tage nye og gødningsduelige arealer i brug. Husene var nok mere at ligne med en slags lerklinede bygninger, hvor man boede i den ene ende og havde dyrene i den anden alt under samme tag. Disse huse havde også en naturlig forfaldstid. Så rykkede man lidt, byggede nye huse og opdyrkede ny jord. Der hvor de gamle huse havde ligget med samt affald og gødning var der frugtbar jord, der nu også kunne bruges. Disse forløbere for fastboende landsbyer har altså flyttet sig og er blevet opslugt i landskabet. Men der har da været sådanne små fællesskaber også heromkring. En hel landsby springer ikke lige pludseligt ud af ingenting.

Sankt Laurentius på risten

I Middelfart er kirken viet til den katolske helgen Sankt Nikolaj, der er de søfarendes helgen, hvilket er forståeligt i en søkøbstad. Fjelsted kirke er som sagt viet til Sankt Laurentius.

Sankt Laurentius var en af Middelalderens mest populære helgener. Det fortælles, at Pave Sixtus den 2. Mødte to unge mænd, Laurentius og Vincent på en rejse i Spanien og tog dem med til Rom. Laurentius blev kasseimester. Da paven blev fængslet i forbindelse med kristenforfølgelser, bad han Laurentius om at sikre kirkens skatte. Det gjorde Laurentius ved at fordele skattene blandt de fattige. Da kejseren får underretning om en skat, bliver Laurentius taget i forhør. Han lover at bringe skatten til kejseren. Tre dage efter kommer han med de fattige, fortæller han kejseren: Dette er kirkens rigdom, de evige skatte, som aldrig mindskes, men forøges for hver dag. Den romerske kejser dømmer ham til at lide martyrdøden. Laurentius fortæller bødlen, da han ligger på risten: Vend mig om, stegen har nok på denne side." I billedkunsten er Sankt Laurentius kædet sammen med risten som symbol.

Men forstår umiddelbart Sankt Laurentius folkelige opbakning. Han har fordelt kirkens skatte til de fattige. Og han har værdsat menneskene som de egentlige skatte. Det kunne umiddelbart fortælle menigheden noget væsentligt. I Fjelsted må de have været fortrolige med denne legende.

Laurentius Marked

Der var også i Middelalderen et årligt Laurentius Marked i Fjelsted. Et sådant marked har vel først og fremmest betydet, at heste- og kvægprangere har kunnet tilbyde de lokale gode dyr. Omvendt har bønderne kunnet sælge deres unge dyr på markedet. Markedet har vel også bragt andre sager til landsbyen og givet landsbyens beboere lejlighed til at sælge deres produkter. Markedet nævnes af biskoppen, da han visiterer kirken i efteråret 1589. Imidlertid blev dette marked efterhånden for meget af det gode. I 1649 ansøger bønderne i Fjelsted kongen om at blive fritaget for markedet, fordi det ødelægger deres hegn og marker. De skriver:

"Eftersom her holdes et marked udi vor by Fjelsted, udi i Vends herred i Fyn, den 10. august, som er Sankt Laurits dag, som falder i vores bedste høst, os fattige undersætter sammesteds til stor tyngsel og skade, formelst vort korn på de tider står udi sit bedste flor og der til samme tider forsamles mange og

adskillige fremmede folk, som da både med heste og andet markedsgods tilsammen komme. Og fordi vi haver sammesteds ikke rum til sådan håndtering, for den årsag meget skammelig nedtrådes og borttages vort korn, gærderne nedbrydes, ja vores frugt afrives. Og der tilmed befindes sådan uenighed og trætte, at mange bliver lemlæst og ihjelslagne både med skyden og anden ulovlig værger, hvoraf vi fattige indbyggere sammesteds med huse og gårde tit og ofte står i stor fare af slig utilbørlig trætter og slagsmål, som samme tid bedrives og begåes. Er derfor til Eder Kongelig Majestæt for Guds skyld allerunderdanigst begjærendes, at det på andre steder kunne holdes, enten i Birke* eller Kjøbstæder, som dernæst anliggende ere, hvor bedre fred og frihed kunne hvedes**.”

*Birke = Et lensgrevskabs ting. ** Hvedes = hvæsse. Måske betydningen slibe til.

Året efter flyttes Laurentius Markedet så til Middelfart.

Grevens fejde

Nu bemærkede I, at bønderne i Fjelsted skrev til Kongen. Det var ham der på den tid bestemte over alle. Han havde det sidste ord, når retten skulle tale. Men der var også nogle under ham. Det kunne være lokale herremænd rundt om i landet. Men en konge kunne også gå for vidt. Det så vi med Christian 2., der ved vintertide i 1523 måtte bryde op fra sit slot i København for at tage til Middelfart, for at få styr på de jyske stormænd, der ville af med ham. Efter at have sejlet over Storebælt måtte han op på hesten i Nyborg og af sted. Han red nok ikke gennem Fjelsted, men har sandsynligvis reddet forbi Harndrup via Rugårds Landevej. Han klarede ikke skærene. Jyderne var ham for stærk. Han måtte rejse i landflygtighed i Holland og Tyskland. Så det var ikke altid, at kongen fik det sidste ord.

Han lurede på at vende frygteligt tilbage. Hjemme i Danmark blev der nu borgerkrig. Nogle tog den gamle konges parti og andre tog oprørskongens parti. Det var det man kaldte grevens fejde. Den kom ikke til at gå stille af. Og slet ikke på Fyn. Først stod Christian 2.s folk stærkt. De befæstede kysterne ud mod Lillebælt. Men grev Rantzau, der var Christian 3.s hærfører fandt her et svagt led og gik i land med en stor hær. Han nedkæmpede Christian 2.s tilhængere på Øksnebjerg ved Faurskov syd herfor. Og et rygte siger, at der stod et voldsomt slag også stod her i Fjelsted sogn, hvor man i ældre tid kunne udpege de såkaldte Grevens Høje. Det skulle være gået for sig i marts 1535. Mere ved jeg desværre ikke. Det er jo længe siden. Christian 2. kom aldrig tilbage til magten. Christian 3. blev ny konge. Ind i det alt sammen var også et religiøst opgør af dimensioner – nemlig kampen mellem katolicisme og protestantisme. Det blev midt i alt dette Luthers tilhængere, der vandt i Danmark. Den katolske kirkes vældige besiddelser blev konfiskeret af Kongen, der derved befæstede sin magt. Kirkens gods blev nu kongeligt gods. Det betød, at bønderne fik nye herrer, men det ændrede nok ikke grundlæggende på deres vilkår som undergivne.

Godsejere og gårdfæstere

Adel og konge var nu de største jordbesiddere i Danmark. De kunne nu mageskifte jorder, således at de fik jord, der han mere sammen end før. Man skulle lægge ny skel fast.

De fleste bønder ejede ikke selv deres jord. Men fæstede den af en herremand. Der kunne være større eller mindre herremænd. Enkelte bønder var selvejere, men det var de færreste. Hvordan dette forhold har udviklet sig gennem tiden kan jeg ikke gøre nærmere rede for. Noget kan vi måske forstå. Man har tidligt holdt sammen i fællesskaber. Man har lettere kunne dyrke jorden i fællesskab. Og man har kunnet forsvare sig i fællesskab mod fjender. Har man nu valgt sine egne ledere eller høvdinge? Eller har nogle personer eller slægter haft mere talent og magt til at skaffe sig undergivne? Men uden en eller anden form for social organisering har man ikke kunnet klare sig. I gammel tid kaldtes sogne for skipen. Nogle er inde på, at det hænger sammen med at landsbyfællesskab også kunne bemane et vikingskib. Et eksempel på en nøje fastlagt organisering.

Ivarsnæs, Hindsgavl og Kærsgård

På det tidspunkt, hvor vi kan tidsfæste Fjelsted i dokumenterne, 1418. Har vi kendt til landsbyer, der lå fast og som længe havde ligget fast det samme sted. Det peger på en stabil organisering. Skal vi lede efter fremtrædende og magtfulde folk, så vil vi finde dem på Ivarsnæs – i dag Wedellsborg. Navnet Husby kan hentyde til en landsby med et stenhus. Her kan have boet en væbner eller en ridder. Som sådan ejede man jord lokalt og som sådan indgik man i den kongelige hær. Vi finder ligeledes fremtrædende og magtfulde folk på Hindsgavl. Her drejede det sig oven i købet om Kongens ejendom. Han havde sat en ridder til at forvalte og beskytte sin ejendom. Det var jo ikke nogen lystejeendom. Det var faktisk en borg, som kunne beskytte mod indfald på Fyn. Men det var også en ejendom, der kunne sørge for indtægter til Kongen. Kongen og herremanden var på en gang bondens beskytter og udbytter. Således var magten bygget op.

Allerede i 1494 blev der foretaget et skifte efter Knud Henriksen Gyldenstjerne og fru Hilleborg Skinkel til Ivarsnæs. En datter oprettede hovedgården Kærsgaard. Dette skifte måtte siden gå om, da den søn, der avede Ivarsnæs havde fået alt for gunstige parter med skov og fiskevand. På den tid sad Ivarsnæs på størsteparten af fæstegårdene i Fjelsted.

Studehandel

Fjelsted spillede en vis rolle kirkeligt. Idet den lokale præst blev valgt til herredsprovst i 1556. Og nogle år efter skal herredets provst også findes i Fjelsted kirke. Biskoppen benytter nogle gange Fjelsted kirke til at samle herredets præster. Da biskoppen visiterer kirken i 1589 overnatter han hos præsten. Han noterer, at der ikke er nogen adel, at der en vandmølle i Kobberbøl og en Gilbromølle. Bemærkes kan det, at kirken i 1632 får skænket en klokke af borgmester Claus Madsen i Middelfart og sognepræsten Claus Jensen Colding. Det er bemærkelsesværdigt. Forklaring skal nok søges i, at Claus Madsen var egnens største studeeksportør. I disse år eksporterede han årligt 2-300 stude via Middelfart. Studene har sandsynligvis gået på græs rundt omkring på egnen. Så mon ikke han skyldte bønderne i Fjelsted et og

andet. I øvrigt var han nær ven med biskop Hans Mikkelsen, der så vidt vides også gjorde det i studeeksport. De to mænds sønner tilbragte sammen nogle læreår på universitet i Leiden i Holland. I øvrigt havde biskoppen været slotspræst for Christian 4.

Den ny hovedgård Kærsgård overgår i 1591 til Erik Steensen Bille, der gifte sig Magdalene Emmiksdatter, der sammen med sin søster arvede Vissenbjerg Len. Magtfulde jordbesiddere rykker nu tættere på Fjelsted. Der er 22 gårde der betaler tiende til kirken.

Fjelsted i 1600-tallet

Da vi når til begyndelsen af 1600-tallet hører 4 fæstegårde i Fjelsted, 2 fæstegårde i Fjellerup, 3 i Kobberbølle, 4 i Sletterød og Gilbro Mølle til det kongelige len Hindsgavl.

I en præsteindberetning til rigskancelliet består Fjelsted af 16 små og store gårde samt en liden bolig til smeden og Fjellerup består af gårde og en præstegård. Kobberbøl har 6 små og store gårde – en af dem med vandmølle. Sletterød består af 5 gårde. Og endelig den selvstændige Gilbro Mølle.

Hovedgården Billesbølle

I 1652 sker der noget nyt og afgørende i Fjelsted sogn. Den ny ejer på Kærsgård Sten Bille opretter nu hovedgården Billesbølle. Det sker gennem nedlæggelse af fire gårde på stedet og ved at indlægge nærliggende hoverigørende fæstegård. Året efter overtager han jordegods som han har havde modtaget af kongen for lån i krigstid (tidligere svenskekrige). Det drejer sig om i alt 10 gårde beliggende i Sletterød, Fjellerup, 2 Esterbølle, 2 Ebdrup og Gilbjerg.

Så kommer der igen krig. Den tredje svenskekrig i 1600-tallet.

Svenskekrig

Steen Bille på Kærsgård kommer til at stå i spidsen for et rytterregiment på omkring 1000 mand. Det er placeret på Vestfyn med den opgave at bevogte Lillebælt. Som bekendt var svenskekongen, der også var en barsk krigerkonge, heldig da han kan gå over isen fra Hejlsminde til Wedellsborg via Brandsø. Steen Bille må overgive sig og tages til fange. Svenskerne gik i tusindtale videre mod Odense. Mandskab og heste krævede føde. Det gik hårdt udover befolkningen. Også i Fjelsted, hvor mange beboere flygtede ud i skove og sumpe nordvest for Fjelsted. De gjorde i øvrigt den iagttagelse at nogle af soldaterne havde ild i munden. Det var såmænd polske soldater, der røg tobak.

Efter krigen afhænder Steen Bille Kærsgård til sønnen Erik Bille og dennes hustru Anna Trolle. Selv flytter han ind på Billesbølle. Han er mere eller mindre konstant i pengeød og låner sig til penge mod pant i sine fæstegårde i Fjelsted og Fjellerup. Ganske vist til svigersønnen, så godset bliver i familien.

Matriklerne 1664 og 1682

1664 bestemte kongen, at landet skulle matrikuleres. Det vil sige at arealerne skulle gøres op i gårdenes størrelse og udbytte med henblik på skatteopkrævning. Ser man på Fjelsteds gårde kan de opgøres i følgende ejerforhold: 6 gårde under Steen Bille, 4 gårde under Hindsgavl, 2 gårde under Lundsgård, 1 gård under Oregård, 1 ødegård under Søndergårde. I Sletterød: 1 gård under Hindsgavl, 3 gårde under Steen Bille, 1 gård under Fru Daae. Så var der Kirkens jord, Præstegården og Billesbølle Hovedgård. Efter krigen optælles 8 øde huse. Krigen har ikke ramt så hårdt i sognet som mange andre steder på Vestfyn. Alligevel har også denne krig været et slemt kapitel i egnens og befolkningens historie.

1682 opregnes her 16 gårde og 15 husmænd uden jord. Disse 31 husstande var fordelt på 11 godsejere. Landsbyfællesskabet bestod af fire marker: Kirkemarken, Skovmarken, Bjerremarken og Møllemarken. Gårdene havde herudover hver især indhegnede skovhaver og løkker mod vest. I skovhaverne har man hentet pil til hegn og gærder samt træ til brændsel og redskaber.

Steen Bille og hans hustru går igen

Steen Bille, der på godt og ondt har spillet en hovedrolle i krigens tid dør i 1672. Forventeligt skal han vel nedsættes i det gravkapel, han selv havde fået indrettet i Fjelsted kirke. Men efter sigende gik det slet ikke. Historikeren Vedel Simonsen fra Elvedgård skriver herom:

"Da han omsider døde forsøgte man adskillige gange at bringe ham ind på kirkegården, men det mislykkedes hver gang, og man måtte derfor ifølge sagnet begrave ham i en lavning på Ålsbo Mark. Både han og hans kone gik igen efter døden, og man hørte ofte fruens råbe: "Hu, Hu, Hu! Jeg fryser! Lad os gå hjem!" Og han med grov stemme at svare: "Det kan vi ikke for de store hunde!"

Mon de stadig spørger herude? Det er både spændende og uhyggeligt, hvis de stadig går igen. Kender nogen af jer noget til det?

En strid præst

Man fik en ny og mærkelig overstudert præst i 1683 med efternavnet Wolfborg. På den tid var vores berømte salmedigter Thomas Kingo biskop på Fyn og da han engang visiterede Fjelsted kirke blev Wolfborgs højt begavede søn, der blev student som 9årig, eksamineret af Kingo. Da kunne han tale græsk til biskoppen. Om præsten har været hård eller sær ved jeg ikke. Men speciel var han. Bymændene i Fjelsted og Sletterød stævned ham, fordi han en søndag havde skældt dem ud for skjælme, tyve, hundehoveder, hundunger, kirkerøvere og forbandet dem og deres børn, Han skulle have sagt: Her brændes jeg for jer, hisset skal i brænde. Han udeblev endda fra gudstjenester. Han ville heller ikke begrave sognebørnene, før han havde fået sin betaling. Han blev ikke afskediget, men derimod forflyttet til et kald på Sjælland, hvor han dog sidenhen blev afskediget.

Det er ikke svært at forestille sig at sådan en konflikt mellem præst og menighed har tæret på det lille samfund.

Soldatertjeneste

Soldatertjeneste var et vilkår, der prægede bondesamfundet. I 1701 kom der en forordning om landmiliti. I hele landet skulle landmilitien omfatte 15.000 mand. Det var et supplement til den hvervede hær, som bestod af mere professionelle folk, mens landmilitien kunne sammenlignes med et tvungent hjemmeværn. Man skulle lokalt stille med en karl for hver 20 tønder hartkorn eller hvad der ville svare til en mand for hver fjerde gård. De udtagne karle skulle stille til et par timers øvelse hver søndag efter gudstjenesten. Det må have set løjerligt ud. Fire gange om året var der fælles øvelser i hele kompagnier og en gang om året i hele regimentet. Det var godsejeren der udvalgte de mest duelige karle. Var der for mange blev der trukket lod.

Tjenesten skulle være lempelig for at ikke at skade landbrugsdriften for meget. Man var indrulleret i 6 år. Tog en sådan dygtig karl en gård i fæste, blev han fritaget for militærtjeneste. Befalingsmændene skulle opføre sig ordentligt og sagtmødt - måtte ikke anvende skældsord, hug eller slag. Genstridighed skulle dog straffes med prygl, men soldaterne måtte ikke tage skade på liv og lemmer. Dog var militien ikke elsket af bønderkarlene, der fik en ny byrde lagt på skuldrene.

Stavnsbånd

I 1733 indføres stavnsbåndet. Det betød at alle drenge og karle skulle blive på det gods, hvor de var født. Det gjaldt fra det 14. til det 6. år. Det skulle bl.a. sikre, at der var folk til landmilitien. Men det kunne nu også have til formål at sikre arbejdskraften for godsejerne. Det blev senere udvidet, så at alle soldater skulle vende hjem efter endt tjeneste. Og nogle år efter bestemtes det, at piger også skulle vende hjem til sognet efter endt tjeneste. Så kunne de ikke lokke sognets unge mænd ud.

I 1774 ophævede kongen fæstetvungen. Godsejerne fik til gengæld ret til at aflevere karlene til 6 års tjeneste i de hvervede regimentet, hvis de ikke ville tage en gård i fæste efter de 12 år, som landmilitien nu var udvidet til.

Der skete mere på landet, som blev bestemt ovenfra af kongen. I 1735 pålægges det alle landets stiftsøvrigheder at indrette skoler. I små sogne byggede man 3-4 fag til degneboligen og lod degnen holde skole.

Billesbølle på auktion

Lad os se lidt nærmere på hovedgården Billesbølle, der var bygget i 1652 og nu havde lidt over 100 år på bagen. De små landsbyer Kåberbølle og Padesøbjerg vest for Billesbølle var blevet nedlagt og jorderne lagt ind under hovedgården.

En ny ejer Holger Sehested var i penge nød og ville sælge gårde og jorde fra . Det skete ved et tilløbsstykke af en auktion på Gribsvad kro. Normalt ville man sætte hele ejendommen til auktion. Det skete også i første omgang. Der indkom et samlet bud. Men Sehested besluttede at fortsætte auktionen

stykkevis, så der kunne bydes på de enkelte gårde. Blev det samlede beløb ved denne stykvisse auktion større end det ene samlede bud, så ville den stykvisse auktion gælde. Sehested håbede på denne måde at sikre sig et større beløb. Dette kom også til at holde stik. 12 af de 50 gårde blev nu solgt til selveje blandt de tidligere fæstere. De øvrige gårde kom på forskellige hænder og blev efterhånden som tiden gik solgt til mange af fæstebønderne.

Tilbage var selve Billesbølles hovedbygning og hertil lidt jord. Den solgte Sehested videre. Og i 1766 købte gehejmerådinde Levetzau den. Hun var enke efter en højesteretssagfører og datter af en generalløjtnant. Hendes datter Anna Margrethe Levetzau blev gift med Niels Krabbe Juel på Billeshave. I 1790 sælger gehejmerådinde Levetzau Billesbølle. Efterfølgende køber lokale gårdmænd Billesbølle og det udstykkes i 7 gårde, 4 huse uden jord og 20 huse med jord.

Handel mellem land og by

Vi begynder nu at nærme os en tid, vi nok kender lidt mere til, fordi den trods alt er blevet overleveret i højere grad gennem familier og skrifter.

Bønderne klarede sig. De var naturligvis selvforsynende. Og så var de arbejdskraft for godsejerne. Hertil kom at de skulle yde skat og tiende. Hvordan i al verden kunne de lægge lidt til side. Det kunne de i nogen grad. De kunne sælge af deres overskydende korn og smør til købstadens købmænd, der som regel eksporterede det videre til Norge. De hjemhørende skibe i Middelfart gik for det meste på Norge. På torvedage kunne de sælge brænde, tørv, gæs, ænder, æg, smør, flæsk, ost, kål og andre grøntsager, halm og hø. Og på markeder kunne de sælge overskydende dyr. Fra købmændene i byen kunne de så fx hjemtage tjære, tran, reb, kalk, brændevin, tobak, kaffe, krydderier og sild. Dengang skulle handel foregå i købstaden (deraf navnet). Måske snød man og handlede direkte med byens folk udenfor byporten så man undgik at betale afgift.

Udskiftningen

I slutningen af 1700-tallet er landsbyfællesskabets dyrkningsformer forældede. Der kommer nu den såkaldte udskiftning af marker. Det at man hver især havde en stribe jord på de fælles marker, erstattes nu af, at man samler jorden til den enkelte gård i sammenhængende enheder. Hver bonde bliver mere selvstændig. Landmålere går i gang overalt. Nogle steder sker der også en større eller mindre udflytning af gårde. I Fjelsted nøjes man med at udskifte jorderne og lade gårdene blive liggende i landsbyen. Ved udskiftningen kunne det måske lettere at forholde sig mere forretningsmæssigt og individuelt til sine bønder.

Skoleforhold og en klog lærer

Lad os se lidt nærmere på skoleforholdene. Omkring 1801 er der godt 100 børn mellem 7 og 14 år i Fjelsted skole. Man opdeler i 1813 sognet i to skoledistrikter. Et i Fjelsted og et i Fjellerup. Men man tager ikke skridtet fuldt ud og bygger skole nr. 2. Man havde fået en ny lærer ansat. Han var uddannet på lærerseminariet på Brahetrolleborg og havde virket nogle år i

Trondhjem i Norge.

Han har været en reformivrig og vidende mand. Han medvirker som oplyser til en beskrivelse af Odense amt, der udkommer i 1843. Hør lige hvad han har at sige om jer og husfliden i Fjelsted:

”Kvindekønnet benytter derimod troligt hvert mellemrum til nyttigt håndarbejde ved rokken, vinding, væven og strikketøjet. Hr. Skolelærer Jacobsen i Fjelsted siger ligeledes, at mandfolkene kan holde ud i vinteraftenerne over i 4 à 5 timer at hendøse med en tobakspibe, og ham mener, at tobakken er et virksomt middel til at fremme lediggang og uvirksomhed og bemærker ganske naivt, at dersom man lærte fruentimmerne at ryge tobak, hvilket ikke var umuligt, da ville rokke, hasper (garnvinde) og alle husflidens øvrige apparater snart vige pladsen for pibe, fyrstøjer, tobakspunge og så videre. Hvad fruentimmernes husflid angår, da vil den måske nok i tiden aftage ved de tøjler af alle arter, som af fremmede fabrikata nu kan leveres os til billigere priser, end vi selv kan tilvirke disse, og de hjemmegjorte tøjler kan ikke tilvejebringes så billigt, som de kan købes; men den herlige beskæftigelse, som husfliden afgiver, når den ej overdrives, er sikkert mere fordel end den, der vindes ved at sælge det rå materiale for derfor at anskaffe færdige tøjler.”

En skolelærer er lidt af en klog mand i landsbysamfundet. Ligesom præsten har været det gennem tiden.

Fjelsted 1830 og 1858

Fjelsted sogn har i 1830 700 indbyggere fordelt på 31 gårde og 100 huse. I skolen går der omkring 200 elever. Det betyder, at man i 1835 omsider opretter skole nr. 2 – en biskole på Fjellerup Mark. Den kom nu til at ligge noget øde og forblæst. Så man overvejede at nedlægge den igen og i stedet udvide skolen i Fjelsted. Det er lærer Jacobsens læreruddannede søn, der holder skole i Fjellerup. Efter faderens død overtager han stillingen ipå Fjelsted skole.

Slår vi op i Trap Danmark 1858 tegner der sig dette billede af sognet: 1070 indbyggere mest beskæftiget ved agerdyrkning, humleavl, tørveproduktion og noget skovarbejde. Fjelsted med kirke og skole. Fjellerup med præstegård, skole og garveri. Sletterød med garveri og spredte gårde. Billesbølle med 6 gårde og 20 huse, Padesøbjerg med 4 gårde og 4 huse. Større gårde er Billesbøllegård, Sletterødgård og Krybily. Gildebros vand- og vindmølle. I alt har sognet 60 gårde og 132 huse – heraf 23 gårde og 53 huse udenfor byerne.

Den hvide Doktor

Jeg vil jeg beskæftige mig lidt med en spændende skikkelse. Det går vel an selv om vi skal til Sletterød og i Fjelsted. Kendt under tilnavnet Den hvide Doktor. Hans borgerlige navn var Axel Frederik Lassen. Han døde 1883 i Fjellerup, hvor han havde boede i 26 år.

Hvorfor kaldtes han den hvide doktor? Han red altid på en kridhvid hest og han kom meget omkring til hest. Han var fynsk præstesøn født i 1789. Han

kom til Universitet i Kiel for at uddanne sig til læge. Han nåede ikke at nogen eksamen. Som bekendt var Napoleonskrigene på deres højeste. Svensk-russiske tropper besatte Holsten. Han blev fængslet mistænkt for spionage. Efter krigens ophør kom han med det danske hjælpekorps til Frankrig som bataljonskirurg. Han vendt hjem til Fyn og fik lov at praktisere som læge med en vis begrænsning og under tilsyn af en autoriseret læge. Den blev siden frataget ham. Men han fortsatte alligevel med at praktisere som læge. Alt dette er interessant nok.

I Bibliotek for læger 1842 får han følgende karakteristik med på vejen:

”I sin medicinske Praxis indskrænker han sig til et Udvalg af meget faa Medikamenter, hans hele Dispensatorium () har sit Locale i det ene af tvende Pistolhylstre, der ligge foran Sadlen, naar han er til Hest. Aareladning, Brækning og dernæst Purgering (afføring) udgjøre overhovedet hans methodus curandi (kurmetode), og denne har staaet ham overordentlig bi i en Række af Aar”.

Den hvide Doktor havde en altoverskyggende arkæologisk og historisk interesse. Han samlede på oldsager, hvilket han havde rig mulighed for, når han kom rundt på gården og så hvad man der lå inde med af oldsager. Han får logi på en bondegård i Sletterød, hvor han er sygepasser for den gamle far. Han opbygger her en kæmpe samling af oldsager og skaber her et lille privat museum, hvis ry breder sig, således at historikere kommer på besøg. Hans samling når op på næsten 20.000 genstande! Og i sommeren 1861 kom Frederik 7. og grevinde Danner sågar på besøg i hans museum.

Det ender med, at han testamenterer hele sin samling til det nye stiftsmuseum i Odense. Dog mod at han tilkendes en pension. Oveni får han Fortjenstmedaljen i guld.

Forestil jer hvordan denne enorme samling dengang skulle komme til Odense. Samlingen blev pakket ned i 36 kister og på 34 vogne af beboerne i Fjelsted kørt til Aarup, hvorfra de med jernbanen sendtes til Odense. Det skete netop den dag, hvor Den hvide Doktor fyldte 82. I denne anledning inviterede alle dem, der havde kørt for ham til gilde på gæstgivergården i Aarup.

Nu hvor vi med den gamle mand på den hvide hest både er kommet til gilde og på museum med en stor del af historien fra Fjelsted, så fortjener vi en sang.

Sigfred Pedersen hos præstens døtre

Vi sang som afslutning på det lange causeri Sigfreds vidunderlige ”Jeg plukker fløjlsgræs og ridderspore”. Vor herlige visemager og digter er helt fra Harndrup af, hvor han blev født på Dalagergård i 1903. Præsten Prætorius i Fjellerup fik øje på den begavede dreng og inviterede ham til sit hjem og sine veluddannede døtre. Her lærte Sigfred meget bl.a. fransk.

En vår er kommet så mildt og stille

Med drømmedufte om mark og vang.

Kilder:

Svend Larsen: Kjærsgaard. Danske Slotte og Herregaarde. Andet Bind. Alfred G. Hassings Forlag A/S 1943.

Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41. Historisk Samfund for Fyns Stift 1991,

Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. Historisk Samfund for Fyns Stift 1995.

L. Both: Danmark. En historisk-topographisk Beskrivelse. Første Deel. Fr. Wøldikes Forlag 1871,

Fjelsted Sogns Historie. Lokalhistorisk Arkiv for Ejby Kommune. Publikation nr. 15. 1985.

Hans Christian Johansen: Seminaristernes indtog i den fynske landsbyskole. Fynske Årbøger 2007.

Jacob Aall Hofman Bang: Odense amt beskrevet. Bd. 1 & Bd. 2. Historisk Samfund for Fyns Stift 1990 & 1991.

Odense amts bebyggelsesnavne. Danmarks stednavne nr. 14. I kommission hos Akademisk Forlag 1969.

Jytte og Jens Peter Hansen: Klokkeskatten i 1526 og 1601. Vends Årbog 2011.

www.fjelsted-harndrup-kirker.dk

Finn Stendal Pedersen: Da Billesbølle bønder blev selvejere.

Niels Oxenvad: "Den hvide Doktor" som samler. Fynske Minder 1971.

Finn Stendal Pedersen: Fjelstedgården. Odense Universitetsforlag 1985.

Ole Bjørn Pedersen: Fjelsted by før og nu. Publikation nr. 25. Lokalhistorisk arkiv for Ejby Kommune 1995.

